

KÖNYVSZEMLE ÉS KRITIKA

NEHÁNY MEGJEGYZÉS VÁRKONYI ÁGNES: „VAK BOTTYÁN” CÍMŰ KÖNYVÉHEZ ÉS „A DUNÁNTÚL FELSZABADÍTÁSA 1705-BEN” CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ¹

Tóth Gyula főhadnagy

Mindössze néhány éve annak, hogy történettudományunk a megújulás útjára lépett, és soha nem látott fejlődésnek indult. Az új történetírás az ellenséges nézetek elleni harcban, a marxizmus-leninizmus eszmei fegyverével a legkülönbözőbb történelmi kérdéseket tisztította meg a mult történetírás hazugságaitól, ferdítéseitől, és új eredményeivel új utakra vezette a nép érdekeit szolgáló történettudományt. Történet-szeinknek nemcsak az volt a feladatuk, hogy a magyar történelmet, amelyet eddig az elpolgáriasodó, feudális osztályok álláspontjáról írtak, most a munkásosztály álláspontjáról híven rekonstruálják, hanem az is, „és elsősorban az, hogy a magyar jelent a jövő előkészítésében, a szocializmus építésében a történetírás eszközeivel“ támogassák. „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a történetírás a szocialista nevelés hatékony eszköze lehet, s hogy a történetíró, aki ezt az eszközt helyesen kezeli, aktívan kiveszi részét a társadalom szocialista átalakításából. Ezért történetírásunknak arra kell törekednie, hogy erősítse forradalmi és honvédő hagyományaink ismertetésével, a magyar kulturális teljesítmények feltárásával a magyar nép szocialista hazaszeretét, de egyúttal megerősítse népünkben a nemzetközi összefüggések kifejtésével a szolidaritástudatot is a világ összes dolgozóival és mindenekelőtt a nagy szovjet néppel szemben, amely a haladás útján a világ összes dolgozóinak irányt mutat.“²

Pártunk célkitűzései, melyek forradalmi és honvédő hagyományaink feltárását a magyar történészek elsőrendű feladatává tették, különösen nagy jelentőséggel érvényesülnek néphadseregünk tagjainak politikai, szakmai nevelésében. Haladó hagyományaink ugyanis a kiképzés jó eredményeiért folytatott mindennapi harcban anyagi erővé válnak, és néphadseregünk erősítésének, nevelésének fontos eszközeül szolgálnak.

¹ Várkonyi Ágnes, *Vak Bottyán*. A Magyar Történelmi Társulat szerkesztésében megjelent népszerű kiadvány. Művelt Nép 1951. és Várkonyi Ágnes, *A Dunántúl felszabadítása 1705-ben*. Századok, 1952. 2. szám, 397—436. oldalig.

² Molnár Erik, *A magyar történetírás a felszabadulás óta*. Társadalmi Szemle, 1952. jan. 55. old.

A magyar mult haladó katonai hagyományait feltáró hadtörténetírás nemcsak a hazaszeretet mélyíti el néphadseregünkben, hanem növeli tagjaiban a katonai-szakmai tudást, megerősíti és bizonyítja azt, hogy a haladó katonai elvek mindig győzedelmeskedtek az elavult, a magukat túlélt erők katonai tézisein, pusztulásra ítélt hadművészeti elvein. Ezért hadtörténeiszeknek az a feladatuk, hogy a magyar hadtörténelmet újra írják néphadseregünk, a sztálini haditudomány álláspontjáról, és felhasználjanak minden olyan haladó, jövőbemutató katonai elvet, ami honvédelmünk szent célját szolgálhatja.

A mult hadtörténetírás értetlenül szemlélte a háborúk, számára áttekinthetetlen jelenségeit, és beérte azzal, hogy az uralkodó osztályok szolgálatára a sovinizta uszítás, az álhazafiság „történeti bizonyító anyagát” előráncigálta. Hunyadi Jánost a kereszténység védelmezőjeként tüntette fel, és elhallgatta a hazafit, a hadvezért, aki kész volt életét áldozni népe szabadságáért, aki magas színvonalra emelte korának haditudományát a reakciós török hatalommal vívott harcában. II. Rákóczi Ferencet is elsősorban mint nagybirtokos főurat emelték ki; nem a Habsburgok ellen felszabadító háborút szervező, korának haladó katonai elveit a kuruchadseregbe átültető fővezért állították a nép elé. Meghamisították 1848 és 1919 hadtörténelmét is, és nagy katonáink, hadvezéreink tetteiből aljas módon tőkét akartak kovácsolni a Szovjetunió elleni rablőháború ideológiai alátámasztására. Kezükben a hadtörténelem nem a szabadságért folytatott harc vérről írott krónikájává, hanem egy nép legnagyobb értékeinek, hagyományainak gyalázatává vált.

Ez volt az az „örökség”, — a történelem más területeihez hasonlóan — amit a mult hadtörténetírás reánk hagyott. Történeiszeknek új útnak kellett elindulniuk, és megalapozniuk a nép, a haza szeretetére nevelő, a honvédelem szent céljainak szolgálatában álló új, magyar hadtörténetírást. Fialat történeiszek egy része megértette pártunk útmutatását, mert az utóbbi időben egyre többen foglalkoztak hadtörténelmi kérdésekkel, és fordultak a történelemkutatás gazdasági, politikai, diplomáciai területei mellett az adott korszak katonai, hadtörténelmi jelenségei felé is. Felismerték a háborúk mozzanatainak szerves összefüggését az osztálytársadalom egyéb megnyilvánulásaival, a termelőerők és a szervezett erőszak, a hadsereg szoros kapcsolatát, kölcsönhatását, azt, hogy a hadtörténelem elválaszthatatlan a történelem bármilyen jelenségétől. Ezt a felismerést ismételtlen hangsúlyoznunk kell, mert a történeti folyamatok általános fejlődésében a háborúk jelentősége teljesen nyilvánvaló: a hadiesemények tanulmányozása nélkül nem lehet megfelelően elemezni az általános történeti eseményeket sem.

A legtöbb hadtörténelmi munkában azonban azonos forrásból táplálkozó hibák fordultak elő. Nem vették figyelembe, hogy a hadtörténelem vizsgálata — sok egyéb szempont mellett — speciális katonai ismereteket, katonai szakszerűséget követel, hogy csakis a sztálini haditudomány alapelveinek birtokában lehet bármely korszak katonai történetét meg-

világítani, a háborúk bonyolult szövedékében a hatóerőket felismerni, a háborúk sorsát eldöntő tényezőket felmérni. A hadtörténelmi kérdések tudományos elemzésének jelentőségéről legfényesebben Sztálin: „A Szovjetunió Nagy Honvédó Háborújáról“ c. zseniális munkája tanuskodik, amely nélkül lehetetlen lenne megérteni az emberiség történetének a második világháború alatti és utáni eseményeit.

A katonai tudományosság minden hadtörténelmi jellegű munkának alapvető követelménye. Rákosi elvtárs ismételtén rámutatott arra, hogy ennek a ténynek milyen jelentősége volt a marxizmus-leninizmus történetében: „aki a marxizmus fejlődését ismeri, az tudja, hogy Marx is, de főleg Engels, mennyit foglalkozott a katonai tudományokkal. Nem véletlenség, hogy Engelst 'tábornoknak' nevezték egymás között ismerősei.“³

A katonai tudományosság a magyar hadtörténelmi irodalomban kevésbé található meg. Hadtörténelmi tanulmányok íróival szemben ugyanis jogosan lépünk fel olyan követelménnyel, hogy műveikben a hadi eseményeket a marxizmus-leninizmus alapján, pontosan a történelmi valóságnak megfelelően világítsák meg; hogy kimutassák az egyes háborúk kapcsolatát a megfelelő történelmi helyzettel, és elemezzék a harcoló felek hadművészetét a háború egészében és legfontosabb időszakában is. Annak szükségessége, hogy a háborúkat a történelmi valóságnak megfelelően írják le, a szerzőket kötelezi, hogy gondosan és helyes kritikai szemszögből közelítsék meg az általuk felhasznált irodalmat, mindenekelőtt a forrásokat. Vonatkozik ez különösen olyan korra, mint a Rákóczi-kor, ahol a mult történetírás, — elsősorban Thaly munkássága nyomán, — az álhazafiság, a romantika ködébe burkolta be a résztvevőket és az eseményeket egyaránt.

II.

A sztálini haditudomány alapjainak az ismerete elengedhetetlen a hadtörténelem bármely korszakának vizsgálója számára, mert az „A háború törvényszerűségéről, előkészítésének és viselésének módjairól való ismeretek rendszere meghatározott történelmi helyzetben. A haditudomány magába foglalja a hadművészetet, a fegyveres erők szervezésének és kiképzésének kérdéseit, a saját ország és az ellenséges országok gazdasági és erkölcsi lehetőségeinek kérdéseit.“¹

A történelem burzsoá kutatói reménytelenül kutatták a háborúk, számukra érthetetlen jelenségeit. Nem tudták megérteni a hadvezetés módjaiban időszakonként beálló változásokat és ezek okait. A vizsgálódás korlátozottsága részben a társadalmi élet vizsgálatának hibás módjából, részben a tudományos ismeretek hiányából fakadt. Lenin és Sztálin

³ Rákosi Mátyás, A fordulat éve. Szikra 1948. 317. old.

¹ A „Bolszaja Szovjetszkaja Enciklopédia“ 8. kötet „Vojennaja nauka“ c. cikkéből.

egycsapásra szétzúzták a burzsoá „hadibölcsesek” tehetetlenségét és új, marxi-lenini haditudományt alkottak. Sztálin elvtárs felhasználta a mult háborúk tapasztalatait, és a társadalmi törvények marxi-lenini tanításai alapján megteremtette a valódi, mindent átfogó haditudományt. Ez a tudomány harcok tüzeiben született, és felhasználta a mult minden jó tapasztalatát. Senki sem tudta olyan tárgyilagosan, az igazi tudás sugarával megvilágítani az orosz történelmet és olyan bőségesen kihasználni az orosz nép legjobb honvédő hagyományait a szocializmusért vívott fegyveres harcban, mint azt Lenin és Sztálin tették. Csak a sztálini haditudomány fényében világosodnak meg előttünk a magyar történelem haladó katonai hagyományai is, amelyeknek mi jogos örökösei és folytatói vagyunk. Ezért kell tanulmányoznunk és gyümölcsöztetnünk néphadseregünk fejlesztésében a magyar mult nagy hadvezéreinek életét, jövőbemutató elveiknek és gyakorlatuknak tanulságait — a sztálini haditudomány alapján. A szovjet hadtörténészek is abban látták az orosz hadvezetési művészet jelentőségét, hogy a szovjet fegyveres erők harcértékének fokozását, a Szovjet Hadsereg, a Haditengerészet személyi állományának nevelését szolgálja. „Az olyan hadvezérek és flottaparancsnokok, mint I. Péter, Rumjancev, Szuvorov, Kutuzov, Bruszilov, Usakov, Nahimov elméleti és gyakorlati örökségének, valamint az orosz hadsereg és haditengerészet legjobb hagyományainak tanulmányozása és népszerűsítése óriási jelentőséggel bír tisztikarunk ismereteinek nevelésében és látókörének bővítésében. Ez a pozitív oldala azon hadtörténeti műveknek, melyek megvilágítják a nagy orosz szárazföldi és tengeri hadvezérek katonai tevékenységét.”²

Következésképpen azoknak, akik a hadtörténelem tanulmányozására és népszerűsítésére vállalkoztak, hármas feladatot kell megoldaniuk:

1. A haladó hagyományok eszmei, politikai, hazafias tartalmának átültetését dolgozó népünk öntudatába.

2. A haladó haditudományi elvek és ezenbelül a hadvezetési művészet jövőbe mutató eredményeinek felismerését és felhasználását néphadseregünk személyi állományának kiképzésére és nevelésére.

3. Nem utolsósorban kell meghatározniuk egy-egy nagy katonának, hadvezérnek a helyét dicső nemzeti történelmünkben.

Mielőtt a szorosán vett katonai kérdéseket megvizsgálánk, szükséges a hadtörténetírás néhány részproblémájának elemzése is. A kuruc szabadságharcban is azokból a gazdasági, külpolitikai, társadalmi viszonyokból kell kiindulnunk, amelyeknek a talaján a szabadságharc fel-lángolt.³

² Puchovszkij N. ezredes, Hozzászólás hazánk hadtörténetének tanításához, 2. old. Kéziratban magyarul.

³ Engels az Anti-Dühringben a következőket írta: „Semmi sem függ annyira a gazdasági előfeltételektől, mint éppen a hadsereg és a hadiflotta. Fegyverzet, állomány, szervezet taktika és stratégia mindenekelelt a termelés mindenkorl fokától és a közlekedési utaktól függ.” Engels, Anti-Dühring. Szikra 1949. 158. old.

III.

Mi volt a magyar szabadságharcok legnagyobb tragédiája? Miért buktak el szabadságharcaink három évszázadon át? „Mindezeket a vereségeket főleg idegen, reakciós erők okozták, amelyek a magyar nép belső ellenségeinek külföldről jöttek segítségére. Nem elsősorban a saját belső gyengéi, hanem a nemzetközi erőviszonyok kedvezőtlen alakulása verte le három évszázadon át a magyar szabadságharcokat.”¹

Ez az útmutatás megvilágítja szabadságharcaink külpolitikai viszonyait, a kedvezőtlen nemzetközi helyzetből származó következményeket, azt, hogy a nemzetközi erőviszonyok kedvezőtlen alakulása hogyan hatott a belső helyzetre. Ezért nagy jelentőségű a külpolitikai kép alapos megrajzolása, szabadságharcainknak külpolitikai összefüggéseiben való bemutatása. A XVIII. század 60-as éveinek nemzetközi eseményeit és Magyarország európai szerepét nem világítja meg eléggé a szerző azon megállapítása, hogy az udvar számára „a spanyolországi és franciaországi események fontosabbak voltak, mint Magyarország”,² és ugyancsak nem tűnik ki ebből az, hogy miért fordult éppen a 60-as évek után az udvar Magyarország felé? Az előbbi időszakban a harc Európa és a tengerentúli hatalom birtoklásáért folyt, és a Habsburgok ekkor még a gyarmatosítás reményével indultak a küzdelembe. Megváltozott azonban a helyzet, amikor a fejlettebb ragadozók győzedelmeskedtek a gyenge Habsburg államtákolmányon, és ennek figyelme, az elveszett harc kárpótlásául Magyarország felé fordult. Az 1680-as évek külpolitikai viszonyaiból következik elsősorban a Habsburgok fokozódó elnyomása, és ez a helyzet csak akkor enyhül, amikor az úgynevezett spanyol örökösödési háború lángbaborítja Európát. Ezidőtájt indul meg a Rákóczi-szabadságharc, és a kedvező külpolitikai helyzetben egyre nagyobb sikereket ér el. A Dunától keletre és északra eső terület teljesen felszabadul, sőt kíséret történik a Dunántól felszabadítására is. Mielőtt azonban a Dunántúlon is a helyzet kihasználására, a döntő hadművelet megindítására mód nyílnék, a külpolitikai viszonyokban döntő változás áll be. Igaz ugyan az, hogy a forradalmi erők növekedésével a reakció erői is fokozzák eszeveszett ellenállásukat, de katonai erőt csak abban az esetben tudnak harcbaállítani, ha ezt számukra a többi fronton előálló új helyzet lehetővé teszi. A császáriak ellenállása tehát nem a kurucok sikereivel egyenes arányban növekszik, — mint azt a szerző állítja.³ Éppen ellenkezőleg! Minél nagyobb sikereket érnek el a nyugati fronton, (az 1704-i höchstädti csatától kezdve) annál nagyobb mértékben sikerül Magyarországot mellékhadszíntérről főhadszíntérré változtatniok, Magyarországon új és új erőket, — amelyek a nyugati fronton felszabadultak — felhasználniok. Ez a fordított arányban növekvő erő kifejtés a Dunántúlon

1 Rákosi Mátyás, Válogatott beszédek és cikkek. 403. old.

2 Várkonyi Á., Vak Bottyán 7. old.

3 Várkonyi Á., A Dunántúl felszabadítása 1705-ben. 397. old.

már igen korán, 1704-ben, de még inkább 1705-ben fékezőleg hat a szabadságharc kibontakozására. Helyes lett volna tehát megvizsgálni a dunántúli császári erők létszámviszonyait a szabadságharc első két esztendejében. A nemzetközi helyzet kedvezőtlensége azokban a császári ezredekben testesült meg, amelyek a Tiszántúltól eltérően végig ott-tanyáznak a Dunántúlon, erőteljesen gátolják a népi erők szerveződését, a nemzeti összefogás létrejöttét.

Megnehezíti a dunántúli harcok elmélyülését a Dunántúl speciális földrajzi fekvése is. A császáriak gyorsan közelíthetik meg ezt az országrészt és a Duna nem az ő előnyomulásuknak, hanem éppen a kurucok előretörésének az akadályozója. A Dunán túl kisebb létszámú császári erők is nagyobb ellenállást tudnak kifejteni, hiszen szinte áthatolhatatlan akadályként biztosítja őket a Duna. A külpolitikai helyzet kedvezőtlenségében és a földrajzi tényezőkben kell tehát keresnünk a Dunántúl felszabadításának lassúságát, a forradalmi erők gyors kifejlődésének egyik akadályát. A Dunán túl állandóan komoly császári erők tanyáznak, még akkor is, amikor az ország egyéb területein csak helyi jellegű, kis őrcsapatok táboroznak. A császáriak felvonulási területe, országútja a Dunántúl, amely a legérzékenyebben reagál az erők alakulására, a Habsburgok külpolitikai sikereire. A külpolitikai és az ebből következő katonai helyzet ábrázolásának kellett volna tehát a kiinduló pontot képezni. A külpolitikai kép azonban az életrajzban és a tanulmányban is felületes és semmitmondó.

A Dunántúl társadalmi viszonyainak az ábrázolásában a szerző több komoly hibát vét. Bár megállapítja azt, hogy a „Dunántúl felszabadításának kérdését... a lakosság állásfoglalása, politikai öntudata, harckészsége határozta meg”,⁴ ennek ellenére nem veszi figyelembe azt, hogy a Dunántúl népének harckészsége azoknak a mozgalmaknak a talajából táplálkozik, melyek a XVII. század vége óta egyre határozottabban kifejezték e nép törekvéseit, szabadságvágyát. Vizsgáljunk meg néhány példát: Pápa lakói már 1693-ban megtámadták a császári katonaságot.⁵ Még a hegyaljai felkelés előtt, 1696 februárjában nagyarányú zendülés tört ki Dél-Dunántúlon. Kitvici helység lakói támadtak rá fegyverrel a Dombóvárhoz és Simontornyához gabonaszállító szekerek rekvirálására kiszálló hadbiztosokra és az őket kíséző ötven katonára. A téli beszállásolástól végleg elkieserített kitvici jobbágyok húsz zsoldost a helyszínen megölték. A bécsi hatóságok nagyobb kiterjedésű szervezkedést gyanítottak a háttérben. Lipót 1696 február 4-én kelt leiratában, arra utasította a nádort, hogy gondoskodjék a népmozgalom elfojtásáról, és a zendülés vezetőit szigorúan büntesse meg.⁶ Az aggodalom alaposnak bizonyulhatott, mert február 23-án újabb leirat hívta fel a figyelmet a

⁴ I. m. 399. old.

⁵ Takács Sándor, Szegény magyarok. 111. old.

⁶ O. L. Archivum Palatinae. Lad. 46. fasc. 3. Nro. 81.

mozgalom megtorlásának szükségességére.⁷ Jóságvesztéssel fenyegetik még azokat is, akik a felkelésben résztvevőket támogatják. A hegyaljai felkelés évében, 1697 júniusában Sopronban a diákok a szász választó ezredét támadták meg, s a hivatalos jelentés szerint a katonákat alaposan elverték.⁸ Ez a néhány eset is a Dunántúl határozott ellenállásának kétségbevonhatatlan bizonyítéka. Helytelen tehát a forradalmi mozgalom fejlődését kizárólag a tiszaháti és tiszántúli események fejlődéséből levezetni és elhanyagolni a Dunántúlon 1703 előtt megtalálható nem kis jelentőségű eseményeket. Ezek a mozgalmak megfelelően előkészítették a talajt a Dunántúl teljes felszabadítására, és csak egyéb tényezőknek köszönhető, hogy adott pillanatban a mozgalom fejlődése nem csapott át széles, nemzeti felszabadító háborúba. És ezért terheli elsősorban Károlyit és Forgáchot a felelősség: a fejlődő mozgalom, a Dunántúlon felgyülemlett forradalmi energia kihasználásának elmulasztásáért.

Helytelen az az állítás, hogy Károlyit és Forgáchot elsősorban a nemesség ingadozásának elmélyítéséért kell elítélnünk.⁹ Végeredményben nem lehet helyes képünk a dunántúli felszabadító háború előzményeiről, ha a Dunántúl forradalmi multját figyelembe sem vesszük. A tiszántúli kurucok nem egy intakt területre hozták el a kuruc szabadságharc célkitűzéseit, hiszen azok — ha nem is tudatos megfogalmazásban — ott éltek, és mélyen gyökereztek a nép szívében. A Dunántúltra érkező Rákóczi hadak egy sokat szenvedett, de erejét sokszor megmutató, a császáriakat sokszor legyőző erőre találtak.

A tanulmányokban a dunántúli osztályviszonyok ábrázolása széteső. A szerző nem foglalja egységbe a részleteiben sokszor helyes adatok tömkelegét. Ezért nem tudja megoldani azt, hogy milyen mértékben és milyen tényezők résztvételével jött létre a nemzeti összefogás a Dunántúlon. Erre csak egyetlen mondattal utal.¹⁰ Mivel nem a nemzeti összefogás szempontjából ítéli meg az eseményeket, igen súlyos hibát követ el: a kezdeti kurucmozgalom nemes-ellenes irányzatáért a jobbágyságot marasztalja el, anarchiának nevezi a nemes-ellenes mozgalom nyomán kialakuló helyzetet, holott a jobbágyság, akárcsak a Tiszántúlon, itt is az összefogásért harcol, és csak a labanc nemesek ellen fordul. Nem lehet egyetértенünk ilyen megállapításokkal: „Ugyanakkor nagymértékben feláldozta a belső anarchia. A vezető nélkül maradt (?) jobbágyok nem mondtak le a harcról, csak hogy a maguk útját a számukra legközelebbi ellenséggel való leszámolással kezdték meg.”¹¹ Károlyi „a társadalmi és felekezeti harc anarchiájába vitte a jobbágyságot”.¹² A szerző anarchiának bélyegzi azt a mozgalmat, mely a kuruc szabadságharc kezdeti sikereinek az alapját képezte, a mozgalom erejét biztosította. Nem „helyi,

⁷ O. L. Archivum Palatinae. Lad. 46. fasc. 3. Nro. 78.

⁸ O. L. Insinuata 1697. jún. 25. Közli Takács Sándor, idézett munka 111. old.

⁹ I. m. 405. old.

¹⁰ I. m. 415. old.

¹¹ I. m. 418. old.

¹² I. m. 419. old.

a falu határain túl nem terjedő¹³ megmozdulásokról, nem arról volt szó, hogy „helyi jellegű (!) villongásokban, feudális sérelmek megtorlásában forgácsolódik szét a nép forradalmi ereje“¹⁴ Sőt! Ez a támadás képezte a szabadságharc kezdeti sikereinek az alapját, és ez volt a biztosítéka annak, hogy a mozgalom széles, a nép minden erejét mozgósító szabadságharcba nőhet át. Adatok tömege bizonyítja, hogy a támadás a Dunán túl is kezdetben a legnagyobb földbirtokosok, a katolikus főpapi földbirtokosok, a labancközne messég ellen irányult, ami nem társadalmi anarchiát, hanem a jobbság erejét bizonyította.

Nem foglalokozik elegendő a szerző a katolikus reakciónak a Dunántúlon folytatott tevékenységével. Sehol az országban nem volt oly nagy segítése, támasza az egyház Bécsnek, mint ebben az országrészben. A Dunántúlon minden hatalmi szerv a katolikus klérus befolyása alatt állott, és éppen ezért sehol sem olyan éles a klérus elleni támadás, mint itt. A községi plébános írja: „Nem úgy van ezen a mi földünkön a státusok állapotja, mint a felföldön, az holott hihető a vármegyékben a tisztek is mind indiscriminatim et promiscue vannak, kiosztva. Ellenben ezen a földön lévő egész vármegyék minden tisztek catholicusok, el annyira, hogy csak egy nevezetes nagy főúri személy sem találhatik igaz hitünkön kívül. Szabad király városunkban is a magistratus nemine excepto catholicus: az ötven viratus között is, kik a bírót választják csak actu tiz lutheranus, a többi mind catholicus, és így az egész confusiót közöttük csak a népek az allya cselekszi. Ezek így lévén hát mi közönségesen minnyájon illy ennyhány tudatlan illiteratus kalmár, szabó, csizmadia, posztóméltó, mészáros, tímár, varga, etc. köz por miatt, illy nagy lölki meg böcsölhetetlen károkát szenvedgyünk?“¹⁵ Ezért rombolják le az első kuruc csapatok a templomokat, és ültetnek protestáns prédikátort az elkergetett plébánosok helyébe.¹⁶ A katolikus reakció a nép támadásával szemben ismételten népünk gyilkosainál, a császári tábornokoknál keres menedéket. A tihanyi apátságban történt esetekhez hasonló jelenségekkel 1703-ban, 1704-ben gyakran találkozunk. „Amand apát szemei előtt a „status quo ante“ lebegvén, mint Tihany földesura, az apátság javadalma it visszazerezni iparkodott és a vár szabadosaitól is árendát és dézsmát követelt. Lett erre nagy felzúdulás a protestánsok között, a bátor Amandot, ki némileg a Heister Siegbert gróf által kiadott méltányos pátensre is támaszkodott, meg nem ingatá.“¹⁷ Ez a beismerés egy papi író tollából származik. Heister leveléből kitűnik, hogy a katolikus reakció a császári katonaság szuronyaira támaszkodva akarja hatalmát visszazerezni: „Adom tudokra és keményem megparancsolom, hogy vévén és látván ezen pátens leveletem. Azonnal az

¹³ I. m. 418. old.

¹⁴ I. m. 418. old.

¹⁵ 1704. február 12. Kismarton. XVIII. századi másolat. Egyetemi Könyvtár. Collectio Hevenessiana Tom. 48. Pag. 37—41.

¹⁶ Archivum Rákócziánium I. 60, 95, 98. old.

¹⁷ Jalsovits Alfréd, A tihanyi apátság története, Pécs, 1889. 64. old.

illy papokat, plebánusokat, érettek menvén, ahol találták visszavigyék vitessék... mindenek ellen oltalmazták és segítsék, s illendő fizetésüket megadják. Miért is valaki és valamely helység lakóival különben cselekszik az súlyos és iszonyú büntetést el nem kerüli.¹⁸ Heister a katolikusok elleni mozgalmat úgy fogta fel, mint a császári ház ellen irányuló támadást. A tihanyi félszigeten kibontakozó mozgalmat csak a császári katonaság beavatkozása tudta elnyomni.¹⁹

*

Végeredményben egy hadjárat történetének vizsgálatánál figyelmünket elsősorban arra a hadseregre kell irányítanunk, amely a hadjáratban résztvesz. A szerzőnek fel kellett volna figyelnie Rákóczi Emlékiratainak arra a mondatára, amelyben a Koroncónál széthulló dunántúli katonaságot jellemezte: „A lovasság kis veszteséggel vonult vissza, de minthogy az ütközet síkságon folyt le, a gyalogság majdnem egészen odaveszett, pedig ez volt a legjobban felfegyverzett, s a török háborúban begyakorolt gyalogságom.”²⁰

Tehát amíg a kuruc hadsereg a Tiszántúlon főként népfelkelésből támad, a Dunántúlon mindjárt kezdetben, értékes hadereje van a kurucoknak. Honnan támad mindjárt kezdetben ez az értékes, nagy hadi tapasztalatokkal rendelkező katonaság, a dunántúli társadalmi osztályok milyen mértékben voltak képviselve benne, s mi maradt belőle a Dunántúlon lappangva, a kurucok újabb átjövetelét várva, a Bottyán 1705-ös hadjáratát megelőző három vereség után? Ez az első nagy kérdés, amivel a szerzőnek foglalkoznia kellett volna. A második kérdés ehhez szorosan kapcsolódik: hogyan, milyen mértékben támogatta a Dunántúl lakossága: főnemesei, megyei birtokos nemesei és a földnépe a kuruc hadsereget?

A munkák több hibája abból fakad, hogy a szerző 1703 évvégi és 1704 éveleji adatokat érvényesnek tekint, a szabadságharc 1704–1705 évekre is. Nem kell bizonyíték arra, hogy egy szabadságharcban, forradalmi korban két év milyen hatalmas idő. Ezért nem látjuk fejlődésében az egyes osztályok magatartását és azokat az okokat, amelyek a Dunántúl felszabadítását csak 1705 őszén teszik lehetővé.

IV.

A legnagyobb hiányosságokat azonban mindkét tanulmányban a hadművészet, a szorosan vett katonai kérdések elemzésével kapcsolatban találjuk. A szerző nem biztosít elegendő helyet a katonai eseményeknek, és a még bemutatott kevés eseményt is formálisan írja le. Rendszerint azt vázolja, hogy merre mozogtak a hadseregek, hol játszó-

¹⁸ Heister levele Fehérvárról 1704. április 12-én, Közli Jalsovits, idézett munkájában.

¹⁹ A pannonhalmi Szent Benedek-rend története XI. kötet, A tihanyi apát-ság története, 37. old.

²⁰ II. Rákóczi Ferenc emlékiratai. (Vas István ford.) Bp. 1951. 85–86. old.

tak le az események, hogyan fejeződtek be azok: a hadművészetről azonban kevés szó esik. Miben nyilvánult meg Bottyán tehetsége? Az egyik, vagy másik csatában azért győzött-e, mert számbeli túlsúlyban volt, vagy mert jól harcolt?

A Bottyán életrajzban hiányzik a szabadságharc katonai történetének a gerince, az 1705-ös dunántúli hadjárat pedig nem épül bele szervesen a kuruc vezéri kar stratégiai terveibe.

Az életrajzban a háború 8 esztendeje ötletszerű, véletlen összecsapások halmazának tűnik, a főparancsnokság irányító, szervező munkája a homályban marad. A szerző események tömegét zsúfolja össze munkáiban, ami azt eredményezi, hogy elvész az apró részletek tengerében. Ahol viszont stratégiai kérdésekbe ütközik, ott óvatosan, magyarázat nélkül megy el az önkéntelenül is felvetett problémák mellett. Ha valmiről azt állítjuk, hogy stratégiai jelentősége van, az illető jelenséget alaposan meg kell magyaráznunk, elmélyülten kell értékelnünk. A stratégia hatalmas súlyú tényező, mert a háború egészét érintő kérdésekkel foglalkozik. De nem kevésbé figyelmesen kell eljárni a taktika vizsgálatánál is. Alapvetően helytelen, — mint azt a szerző gyakran teszi — taktikai részletsikereket stratégiai győzelmekként elkönyvelni. Sztálin azt tanította, hogy „a taktika cselekedeteit, ezekben eredményeit nem a közvetlen hatás szempontjából kell értékelni, hanem a stratégia feladatai és lehetőségei szempontjából”.¹ „Vannak olyan pillanatok is, amikor a közvetlen hatásukat tekintve ragyogó, de a stratégiai lehetőségnek meg nem felelő taktikai sikerek „váratlan” helyzetet teremtenek, amely veszélyes az egész hadjáratra.”²

Helytelen tehát valamilyen katonai esemény túlértékelése, de nem kisebb hiba egy hadjárat stratégiai jelentőségének az elhallgatása is. A szerző nem stratégiai szempontból értékelte az 1705-ös dunántúli hadjáratot, pedig a kuruc szabadságharc egyik nagyjelentőségű stratégiai feladatát hajtotta végre Vak Bottyán a Dunántúl felszabadításával. A szerző a hadjárat jelentőségének elemzésekor a stratégiáról meg sem emlékezik. 1705 őszén Bottyán dunántúli hadjáratának sikere fordította közvetlen hatás szempontjából kell értékelni, hanem a stratégia felkövetkeztében válságossá vált. Zsibó után a császári hadsereg bevonult Erdélybe, és lehetetlenné tette Rákóczi beiktatását a fejedelmi székbe. Ezzel viszont Rákóczi külpolitikai terve, a formális kuruc-francia szövetség létesítése vált lehetetlenné. Ha Bottyán Erdély elvesztésének idején nem szerzi vissza a Dunántúlt a kurucok számára, előállhatott volna az a helyzet, hogy a császáriak nyugatról és keletről hamarosan közrefogják a kuruc erőket. Bottyán dunántúli sikerei kiegyenlítették a kurucok erdélyi vereségét, lehetetlenné tették a kétoldali támadást, helyreállították a szabadságharc katonai egyensúlyát és Rákóczi külpolitikai tekin-

¹ I. V. Sztálin, Az orosz kommunisták stratégiájának és taktikájának kérdéséhez. Sztálin, A győzelem hadvezére, Szikra, 1950. 146–147. old.

² U. o.

télyét. Rákóczi leveleiből látjuk, hogy számított Erdély elvesztésére, s már jó előre ki akarta küszöbölni ennek végzetessé válható következményeit. Ezért vonja vissza Bottyánt a császári hadsereg további üldözéséből, és indítja át a Dunántúlra. E stratégiai feladat megvalósítása Bottyán legnagyobb cselekedete. A dunántúli hadjárat nem taktikai részletsiker, hanem az egész kuruc szabadságharcot döntően befolyásoló hadművelet volt. Ha ebből a szempontból nézte volna a szerző Bottyán működését, akkor nem lett volna kénytelen szomorúan megállapítani, hogy „a baj elhárítása, nagyobb veszedelmek megakadályozása, másoktól elrontott csaták helyrehozása: ez volt Bottyán János feladata a Rákóczi szabadságharc egész folyamán”,³ és „végig a Rákóczi szabadságharc folyamán mindig ez volt Bottyán feladata: a baj elhárítása, a katasztrófa feltartóztatása, ha a főiri vezetők elrontanak valamit.”⁴ Persze igaz, hogy Bottyán nem kapott a tehetségéhez mérten elég számú nagy feladatot, de volt jónéhány olyan stratégiai jelentőségű hadművelete, mely a Rákóczi szabadságharc legfényesebb lapjain ragyog.

A stratégiai terv szolgálatában állott a parancsnoksága alatt álló haderőnek három oszlopba való szétosztása is. Az a megállapítás, hogy „az együtt tartott vagy két felé osztott sereggel talán sikerült volna a két császári sereget kivernie, de a hadműveletek így egy kis részterületre lokalizálódtak volna”,⁵ helyteleníti a hadsereg három oszlopba történt szétosztását. Pedig ez volt a siker egyik alapja. A két kikülönített hadoszlop a dél és észak felől várható támadás ellen biztosította a zöm stratégiaileg nyílt oldalait. Ennek fontosságára a hadtörténelem nem egy esetben mutat rá. Hasonló nagyjelentőségű megoldással találkozunk az 1700—1721. évi északi háborúban, ahol I. Péter a Néva vonal elfoglalására irányuló tervével, a svéddek várható támadásának elhárítására, elsőrendű feladatának a stratégiaileg nyílt oldalak biztosítását tekintette.⁶ A dunántúli hadjáratban a főszereg hajtotta végre a legfontosabb feladatot, az erődítmények elleni támadást, és ezért a hadvezérnek elsősorban a zöm zavartalan működését kellett biztosítania. Bottyánnak ez a felismerése és nagyszerű újítása, mellyel a jobb- és balszárnyat (a szerző által több ízben helytenül alsó és felső hadoszlopnak nevezett egységet) kikülönítette, korának nagy hadvezérei közé emeli őt. Nem ragaszkodott mereven a hadsereg egy oszlopban való tartásához, mint korának methodistái, hanem megtalálta azt a hadművészetet, mely a győzelmet biztosította.

A szerzőnek abból a megjegyzéséből, hogy „a Dunántúlra induló kuruc haderő számban és felszerelésben messze mögötte maradt a császáriak dunántúli haderejének. Az erőviszonyok kétségtelenül jelentősen

³ Várkonyi Á., *Vak Bottyán* 26. old.

⁴ *A Dunántúl felszabadítása 1705-ben*, 430. old.

⁵ *A Dunántúl felszabadítása* 425. old.

⁶ P. sz. Tyelpuhovszkij ezredes „Az 1700—1721. évi északi háború” c. könyvből. *Vojeznidat* 1946. évi kiadás.

befolyásolják a harc kimenetelét, de végső fokon nem csupán a számarányban és felszerelésben nyilvánuló erőviszonyok döntenek el azt,⁷ arra lehet következtetnünk, hogy a szerző nem veszi figyelembe a háborúkat eldöntő állandóan és ideiglenesen ható tényezőket. Az erőviszonyok nemcsak, hogy jelentősen befolyásolják a harc kimenetelét, hanem a háborúkat e nélkül el sem lehet képzelni. Igaz ugyan, hogy a sztálini állandóan ható tényezők szerepét nem lehet mereven alkalmazni a háborúk kézműipari korszakára, amikor sokkal inkább érvényesültek az ideiglenesen ható tényezők — pl. a váratlanság —, de feltétlenül meg kell vizsgálni minden háborúban a hátország szilárdságát, a hadsereg szellemét, a hadosztályok számát és minőségét, a hadsereg fegyverzetét, a hadsereg parancsnoki karának szervezőképességét. Az állandóan ható tényezőkből csak egyet említünk: hiányzik mindkét munkából a Bottyán mellett működő parancsnoki kar bemutatása, a tiszti- és altiszti-kar ábrázolása, Bottyán ezredeinek képe, és annak az erőfeszítésnek az értékelése, melyet Bottyán a képzett és a néphez hű tisztikar megteremtéséért folytatott. Bottyán mellett a szívós és kitartó munka eredményeként kiváló tisztek nevelődtek, hogy csak Béri Balogh Ádámot említsük.

A szovjet történészek állandóan hangsúlyozzák, hogy az orosz nemzet tiszteli saját történelmi multját, történelmi örökségét, de nincsen ráutalva történelme mesterséges szépítésére és idealizálására. Ez iránymutató elv számunkra is. Népünk rohamosan fejlődő műveltsége, öntudata szükségessé teszi, hogy egyre bátrabban nyúljunk a legkényesebb kérdésekhez is, és vizsgálatunk nem jelentheti, hogy valamely katonai személyiség tevékenységét és alkotásait jellemezve, nekünk csak életének pozitív, haladó oldalait kell kifejtenuünk, és elhanyagolva a történelmi igazságot, el kell hallgatnunk negatív, esetleg reakciós oldalait. Vak Bottyán a szerző ábrázolása nyomán emberi vonásokat nélkülöző, elvont hőssé magasodik, mellette még a szabadságharc vezére, Rákóczi is a háttérbe szorul. Az életrajzban a következőket olvashatjuk: „Hogy történetelt ez? A nép azt beszélte róla, hogy testét nem fogja a golyó, száz csatában nézett szemben a halállal, sok vitézi csatában próbált katona volt, s most kiderül, hogy csalóka a népmese, mit sérthetlenségéről sutognak; valamelyik rácz fegyvere oltotta ki életét? A néphit nem volt hamis fecsegés. (!) A csaták hőse nem csatában halt meg.”⁸ Másutt ezt írja: „Azt beszélték róla, hogy nem fogja őt golyó, sem kard. Most pedig súlyos sebbel fekszik az imsódi sáncban...”⁹

A szerző idealizáló szemléletmódjából következik, hogy az életrajz bevezető részében Bottyán úgy jelenik meg, mint egy az események tengerében hanykolódó sajkás, akit csak véletlenül sodornak át a szabadságharc táborába. Nem fejlődésében látjuk az először a császáriak oldalán harcoló ezredes és a szabadságharc táborában kitörő örömmel

⁷ A Dunántúl felszabadítása 424. old.

⁸ Várkonyi Á., Vak Bottyán 106. old.

⁹ U. o. 30. old.

fogadott „öreg apánkat“. Az az érzésünk, hogy „a ficánkoló paripáján ott nyargalászó“ Bottyán csupán egy hetyke magyar, akit „csak a katonai virtus, de még jobban az önzetlen hazaszeretet“ lelkesít, akinek a hazaszeretetét nem a föld, a nép szeretete jelenti, hanem valami elvont, tárgyaltalan virtuskodás.

A dunántúli hadjáratban is hasonló Bottyán ábrázolása. „Itt sajátította el azokat a tulajdonságokat, melyek magasan Rákóczi mágnás tábornokai fölé emelték őt: a határozottság, fáradhatatlan kitartás, kemény helytállás és rettenthetetlen bátorság jellemezték Bottyánt.“¹⁰ Bottyán nagyságát itt is kizárólag erkölcsi tényezőkkel magyarázza és figyelmen kívül hagyja a katona, a hadvezér Bottyán Jánost, aki szemben a sok dilettáns, katonai képzettséggel nem rendelkező (Károlyi) kuruc tábornokkal és ezeres kapitánnyal, olyan nagy tapasztalatról és katonai gyakorlatról tett bizonyosságot, amely messze Rákóczi többi tábornoka fölé emelte őt. Éppen ezért sajnálatos, hogy a szerző Bottyán török idők alatti tevékenységének részleteit nem deríti ki. Ezért maradt el Bottyán János katonai fejlődésének rajza munkáiból. Bottyán nemcsak jellembeli kiválóságával emelkedett a mágnás tábornokok fölé, hanem kiváló hadvezéri talentumával, a fejlett haditudományi elvek következetes alkalmazásával. Ennek bizonyítására, csak a gyalogság problémáját vizsgáljuk meg. Bottyán nemcsak felismerte a gyalogság jelentőségét — mint még sokan Rákóczi tábornokai közül — hanem a gyalogság helyes alkalmazásának példáját állította tábornoktársai elé.

A kuruc háború nyolc évig tartó harcaiban a legfőbb szerepe a lovaságnak volt. Rákóczi beszámol arról, hogy a gyalogsági szolgálatot a nemesség mindig megvetette, komolyabb hadicselekmény véghezvitelére alkalmatlannak tartotta, ezért nem szívesen állt be gyalogosnak. Rákóczi haditudományban való jártasságáról és helyes katonai érzékéről tanuskodik az, hogy egyáltalán nem osztotta legtöbbször főtisztjének gyalogság-ellenes nézetét és a korabeli nagy hadvezérekhez hasonlóan, akik az ípar és ezen keresztül a fegyverek fejlődéséből felismerték a gyalogság döntő szerepét, nagyobb teret kívánt biztosítani a gyalogság alkalmazásának. Rákóczi e tekintetben Zrínyi Miklós nyomában járt, aki már a XVII. század közepén ezt írta: „Mely nagy vétek pedig az, hogy a magyarunk nincs gyalogsága, és nem gyönyörködik benne, meg nem mondhatom... nem mindenkor kell prédálni avagy csatázni, néha szembe is kell az ellenséggel menni. S mivel vészess várát, mivel őrzöd meg aztat, mivel vered ki sánczából az ellenséget? Ezeket a te lovad nem viszi végbe, hanem a gyalog, akinek nem a lófutás a reménység, hanem a maga embersége... gyalog az erő, a lovas futás.“¹¹

A gyalogságot Európában a XVII. század elején tökéletesítették. A muskéták kaliberének csökkentésével könnyebbé tették a lőfegyvert, és

¹⁰ A Dunántúl felszabadítása 421. old.

¹¹ Zrínyi Miklós, Vitéz hadnagy. Peditatus címszó alatt. Válogatott művei. Budapest, 1952. 300—301. old.

így feleslegessé vált az eddig villás támaszték alkalmazása. Bevezették a papírhüvelyű patronokat, melyeket bőrtáskában hordtak a katonák. Ezzel lecsökkentették a lövéshez szükséges fogások számát s így megnőtt a lövés gyorsasága. A fegyverek megváltozása magával hozta a harcrend megváltozását is. A sereg mély tagozódását megszüntették. A muskéták tüzelésgyorsaságának növekedése miatt a muskétásokat hat, majd csak három sorba állították fel. A tüzelést szakaszonként, vagy egész soronként végezték. A mélységi tagoltság megszűnése lehetővé tette, hogy jobban kihasználják a kézi tűzfegyverek erejét. A XVII. század második felében két újabb, igen fontos felfedezés történt, amelyek segítségével végleg ki lehet küszöbölni a katonákat támadás közben nagy mértékben akadályozó lándzsákat. 1640 körül feltalálták a szuronyt, 1660 körül megjelent a kovápuska závarzat, ami ismét a gyalogság tűzerejét, harcászati mozgékonyágát növelte. Az ipar fejlődéséből következő, a fegyverek fejlődésében beállott hatalmas változás átalakítólag hatott a hadászatra és harcászatra egyaránt. A gyalogság eddigi jelentéktelen szerepéből kinőtt és a harc fontos tényezőjévé vált.

Rákóczi alvezérei közül Bottyán alkalmazta a legtökéletesebben a gyalogságot és a dunántúli hadjáratban ragyogó sikereit éppen gyalogsággal, illetve lóról leszállított huszárokkal érte el. A Dunántúlt ugyanis a császáriak kezén lévő erődrendszer, a kurucok számára tartós sikerek elérésére kilátástalanná tette. Bottyán tudta azt, hogy a Dunántúlt csak az birtokolhatja tartósan, akinek a kezében a várak vannak. Előnyomulása közvetlen céljává teszi ezek elfoglalását és állandó megtartását. Nem azért éri el a sikereit, mert „ő a gyors cselekvés embere volt: elhatározta, hogy rohammal veszi be a várat“, hanem azért, mert elhatározásához biztosította a végrehajtás objektív feltételeit, nevezetesen kihasználta a gyalogság következetes alkalmazásában rejlő lehetőségeket. Elveiről már a hadjárat előkészületei is tanuskodtak: „Bottyán Uram conceptusa szerint nem kell már több lovashad oda által, csak gyalog.“¹²

Hogy Bottyán Rákóczi koncepcióját követte, erre Rákóczi nem egy megjegyzéséből következtethetünk: „sürgesse említett generálisunkat elégséges gyalogsággal való általmenetelére.“¹³ Még az elindulás előtti utolsó pillanatokban is gyűjti a gyalogságot, mert tudja, hogy a meg erősített várakat, sem elfoglalni, sem anélkül megtartani nem tudja: „... kérem Nagyságodat: valami hajdúságot Földvárhoz küldene Nagyságod többet, mivel Siklós várában, Pécsre és Simontornyára szükségképpen kell hajdúságot helyezettetnem.“¹⁴ A gyalogság helyes alkalmazási módját pedig többek között bizonyítják Simontornya, Pápa és a Fertő-

¹² Vay Ádám levele Rákóczihoz 1705. május 1-én. Archivum Rákócziánium IX. kötet 187. old.

¹³ Rákóczi Barkóczyhoz, 1705. április 4-én. Archivum Rákócziánium, IX. kötet, 182. old.

¹⁴ Bottyán Bercsényihez, 1705. november 16-án. Archivum Rákócziánium, IX. kötet 272. old.

Sopron-i redoutok elfoglalása. A gyalogsággal elért sikereit még tábornok társai sem tagadhatták: „Küldjük által Bottyánt“ — írja egy évvel később Eszterházy Antal Rákóczihoz — „bárcsak kétezer hajdúsága lehetne Bottyánnak: nevezetes állapotokat vihetne végben és azon földnek kiváltképpen való conservátója következne.“¹⁵ A gyalogság merész és bátor alkalmazása a hadművelési siker érdekében messze fölül emeli Bottyánt Rákóczi többi tábornokainak maradi, a váratlan feladatokkal szemben tehetetlen hadművelési vezetésén.

A stratégia, a taktika, a hadművelési vezetés művészete, valamint a háborút befolyásoló tényezők figyelmen kívül hagyásáért mindkét tanulmány hadtörténeti értékét kétségbe kell vonnunk. Mert hiába keressük „a haderő felépítésére, vezetésére, kiképzésének módszerére, a felmerülő hadifeladatokra és azok végrehajtásának módjára“¹⁶ vonatkozó adatokat, egyszóval azt a haditudományt, amely „az állam osztálytagozódásából adódik, és amit meghatároz a termelőerők fejlődésének színvonala.“¹⁷

A szovjet hadtörténészek figyelmeztetnek arra is, hogy milyen nagy szerepet töltenek be a harci cselekményekben a különböző földrajzi tényezők: az éghajlat, a terep, a folyók, a terület lakottságának foka stb. A vonulás, költözés, menetelés problémáival kapcsolatban a szerző jelentéktelen megállapításokat tesz, azok hadászati és harcászati jelentőségét nem méri fel. „Bottyán ezután a Nagy Alföldre száguldott seregével,¹⁸ vagy „Átmenve a Vágon“¹⁹ és az ehhez hasonló megállapítások sokasága nem tárja fel azokat a nehézségeket, amelyeket a tavaszi és őszi áradások idején a megduzzadt folyókon, mocsarakon való átkelés, a sár-tengerre vált utakon való menetelés jelentett. A földrajzi tényezők lebecsüléséből következnek az ilyen állítások: „Herbersteinék további terveit Bottyán teljesen megghiúsította. Földvárnál készenlétben álló seregeit csatarendbe állította, erős védelmi vonalat alakítva így a Duna és a Balaton között.“²⁰ „Simontornyára támaszkodva a Balatonig erős sáncvonalat épített ki, mely évek múlva is a dunántúli kuruc csapatok egyik jelentős állása volt.“²¹ Ilyen hatalmas harcrend (és nem csatarend) felállítására, t. i. a Duna és a Balaton, illetve Simontornya és a Balaton között, nemhogy a Bottyán parancsnoksága alatt lévő ezredek, de még az egész kuruc hadsereg is kevés lett volna.

A katonai terminológia pontatlanságára néhány jellemző idézetet sorolunk fel. „Erdélyben Forgách Simon harcolt kisebb seregcsoportokkal.“²² A seregcsoport a kuruc hadvezetésben ismeretlen, és a modern

¹⁵ Eszterházy Antal Rákóczihoz 1706. november 15-én. Archivum Rákóczi-anum, IX. kötet, 306. old.

¹⁶ Frunze válogatott művei. I. rész. H. M. HVK, Budapest, 1950. 33. old.

¹⁷ U. o.

¹⁸ Várkonyi Á., Vak Bottyán, 24. old.

¹⁹ U. o. 89. old.

²⁰ U. o. 44. old.

²¹ A Dunántúl felszabadítása 429. old.

²² Várkonyi Á., Vak Bottyán 28. old.

terminológiában is: néhány hadsereg együttesen. „Rövidesen eljött annak is az ideje, hogy... nagy ütközetekben méiközhet meg... az ellenség-gel,“²³ „így volt ez Budavár ostrománál és a kisebb harcok idején is.“²⁴ A csata, mind a harcoló felek számarányára, mind kiterjedésére nézve sokkal nagyobb jelentőségű, mint az ütközet. Helyesen tehát így kellett volna a két fogalmat használnia: nagy csaták, vagy nagy harcok és kisebb ütközetek. Helytelenül használja a hadrend és a harcrend fogalmát is: „már nem volt hadrend, csatasor, nem voltak tisztek, akik parancsoljanak...“²⁵ A csapatok a harcban harcrendben vesznek részt; a hadrend az összes csapatoknak a csata megkezdése előtti szervezését jelenti. Nem látja a szerző a haditerv és a hadművelleti terv közötti különbséget sem: „részletesen kidolgozta a dunántúli harcok tervét.“²⁶ Harcok alatt a szerző itt az egyes hadműveleteket érti, melyek egy kidolgozott haditervnek voltak az elemei. „Bottyán is beszámol erről a heves tűzérzési offenzíváról.“²⁷ A tűzérzési offenzíva a Rákóczi szabadságharcban ismeretlen, és azt először a Vörös Hadsereg alkalmazta a német fasiszták elleni Nagy Honvédó Háborúban.

Nem utolsósorban kell beszélnünk azokról a tárgyi tévedésekről, amelyek fokozott óvatosságra intenek a munkák olvasása közben. „Egyelőre Bottyán a Duna-Tisza közén végigportyázta Szegeedet, Péterváradot, Földvárt...“²⁸ Pétervárad és Földvár nincs a Duna-Tisza közén. Állandó térkép használattal az ilyen tévedések elkerülhetők. „1706... a legjobb huszár-brigadérosnak, Balogh Ádámnak is csak öt-hatszáz embere maradt...“²⁹ Ebben az időben Balogh Ádám még nem volt brigadéros. A legkomolyabb tárgyi tévedés a nagyszombati csatával kapcsolatos. A nagyszombati csatában „a tüzes roham, melyet Bottyán vezetett, megbontotta a császáriak sorait.“³⁰ Bottyán nem volt ott a nagyszombati csatában, pedig a szerző nemcsak szerepelteti őt, hanem a csata lefolyásában is komoly jelentőséget tulajdonít neki. A tévedés onnan ered, hogy Thaly Kálmán szerepelteti — Kolinovics megbízhatatlan elbeszélése alapján — a nagyszombati csatában Bottyánt. Kolinovicsra, mint döntő forrásra több esetben hivatkozik a szerző, pedig használata nagyobb óvatosságot kíván.

Szükséges végezetül felhívni a szerző figyelmét arra a „békés“ hangra, amely mindkét munkában többször megtalálható. Bottyán, aki egész életét harcban töltötte, ebben a forrongó, szakadatlanul új küzdelmeket hozó korszakban — mikor egy iskola számára alapítványt tett — „remélte, hogy a háború nyugtalan időszaka után, most már a tudo-

23 U. o. 10. old.

24 U. o. 11. old.

25 U. o. 79. old.

26 U. o. 35. old.

27 U. o. 42. old.

28 U. o. 28. old.

29 U. o. 50. old.

30 U. o. 26. old.

mányok ápolása békés esztendei következnek el.³¹ Vagy: „Meg kellett nyerni az ingadozó középnemességet, lefegyverezni a kétkulacsos számíttatókat és nyugodt, békés munkát biztosítani a jobbágyság számára.”³²

A Dunántúl felszabadítása 1705-ben című tanulmányában igen nagy szerkezeti aránytalanság található. A 40 oldalas tanulmányból 24 oldal foglalkozik az ú. n. előzményekkel és csak 16 a szorosan vett hadműveletekkel. A bevezető rész öncélúvá vált, nincs meg a két rész közötti szerves összefüggés, a bevezetésből nem épül fel ez a kép, amely a dunántúli felszabadító háború megindulásának az előzményeit mutatná. Megkövetelhető az, hogy a szerkezet világos és áttekinthető legyen és úgy tárgyalja, csoportosítsa az anyagot, hogy az az olvasóhoz a legrövidebb úton közvetítse a szerző lényeges megállapításait. A döntő szempont itt azt hiszem, a tárgyalt kérdések súlya, jelentősége és nem a rendelkezésre álló anyag mennyisége. Ennek a tanulmánynak a súlyát pedig a hadiesemények, a hadműveletek leírásának kellett volna képeznie.

Mindkét tanulmány olvashatóságát igen megnehezíti az, hogy egyetlen használható vázlat sem készült a hadműveletek megmagyarázására. A Bottyán-életrajzban közölt vázlatok kifejezéstelenek és ismeretlen jelzések szerint készültek. A dunántúli hadjáratokra még sokkal inkább szükség lett volna világos, áttekinthető vázlatokra, hiszen itt nem egymásba folyó harcselekményeket, hanem egy határozott irányban induló és folyó hadműveletet kellett volna ábrázolnia.

V.

A tárgyalt hiányosságok miatt Várkonyi Ágnes tanulmányai nem érték el a célt, nem tudták betölteni azt az űrt, amelyet a Vak Bottyán életrajz hiánya mindannyiunk számára jelent. Várkonyi Ágnes nem osztotta szét a Thaly Kálmán által Bottyán köré font mesterséges ködöt, sőt legtöbbször maga vezette el olvasóit a kuruc romantika világába. A szerző azzal, hogy megfosztotta hősét reális, emberi vonásaitól és vélt, vagy más történetírók által Bottyánra ruházott tulajdonságokkal díszítette fel, jószándékú kísérletét eleve sikertelenségre kárhoztatta. Pedig a tanulmányok olvasása közben is kiderül, hogy a szerzőben meg vannak azok a képességek és feltételek, amelyek jó, történelmileg hiteles és emellett nevelő erejű tanulmányok megírását eredményezhették volna. Éppen azzal bizonyíthatjuk be a Rákóczi-szabadságharc történetének és szereplőinek szeretetét, — amiről a szerzői munkáiban oly sokszor meggyőződhetünk — ha visszahozzuk Rákóczit, Vak Bottyánt és a többi kiemelkedő hőst a romantika világából, ha húsból és vérből álló, hibákkal és erényekkel felruházott embereket állítunk követendő példaként dolgozó népünk elé. Hadtörténelmi tanulmányaink akkor fognak meg-

³¹ U. o. 12. old.

³² A Dunántúl felszabadítása 421. old

felelni a kitűzött feladatoknak, ha katonáink az ábrázolt hősökben nagy elődeinket ismerik fel, ha tanulnak hibáikból és követik erényeiket, és azzal a tudattal indulnak a kiképzés, a gyakorlat mindennapos küzdelmébe, hogy ők valósítják meg mindazokat a reális célkitűzéseket, amelyekért elődeink harcoltak évszázadokon át.

Ennek a hozzászólásnak az volt a célja, hogy felhívja a figyelmet a hadtörténetírás néhány alapvető szempontjára.

Hadtörténetíróinkra nagy feladatok várnak, de ezek megoldását igen megkönnyíti és megalapozza az, hogy:

1. a marxizmus-leninizmus klasszikusai tisztázták a hadtörténelem problémáit;

2. a hadászat és harcászat elvei gyakorlatilag megvalósultak a leg-tökéletesebb haditudományban, a sztálini haditudományban;

3. előttünk jár példát mutatva, ezernyi tapasztalatával és eredményével a szovjet hadtörténelmi irodalom.

Tehát csak az szükséges, hogy a hadtörténelemmel foglalkozó történészek alapos katonai ismeretekre tegyenek szert, behatóan foglalkozzanak az adott korszak gazdasági, politikai stb. történelmével, amelyeknek ismerete nélkül a háborúk jelenségeit sem lehet megérteni. Nem utolsósorban szükséges a történészek közötti állandó és folyamatos együttműködés.

Csakis így lehet megfelelnünk azoknak a feladatoknak, amelyek megoldását pártunk és egész dolgozó népünk fiatal történészeinktől joggal elvárja.